

ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН: ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ

Сбітнєва Н. Ф., канд. мистецтвознавства

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. У статті проводиться аналіз становлення графічного дизайну як виду художньо-проектної діяльності з часів глибокої старовини до сучасності, виявляється зв'язок професії з технологічними інноваціями й науковими відкриттями.

Ключові слова: графічний дизайн, комунікативна функція, візуальна форма, тиражування.

Аннотация. Сбитнева Н. Ф. Графический дизайн: к истории становления. В статье проводится анализ становления графического дизайна как вида художественно-проектной деятельности со времен глубокой древности до современности, выявляется связь профессии с технологическими инновациями и научными открытиями.

Ключевые слова: графический дизайн, коммуникативная функция, визуальная форма, тиражирование.

Annotation. Sbitneva N. F. Graphic design: to history of becoming. In article the analysis of becoming of graphic design is conducted as a type of artistically-project activity from times of deep antiquity to contemporaneity, connection of profession comes to light with technological innovations and scientific openings.

Keywords: graphic design, communicative function, visual form, circulating.

Постановка проблеми. В епоху інформатизації суспільства, що наступила слід за інформаційною революцією XX століття (винахід радіо, кінематографу, телебачення, комп'ютерів) значення графічного дизайну важко переоцінити. Всілякі носії інформації — книги, журнали, газети, постери, упаковка, вивіски, білборди, телевізійна графіка, дорожні та товарні знаки оточують людину буквально на кожному кроці. Без перебільшення можна говорити про те, що графічний дизайн сьогодні є реальним чинником формування візуального контексту сучасності, оскільки візуалізація інформації була й залишається головною задачею графічного дизайну. За таких умов вивчення історії становлення й особливостей розвитку графічного дизайну є дуже важливим для розуміння тенденцій і перспектив його подальшого розвитку.

Зв'язок роботи з важливими науковими або практичними завданнями. Статтю написано відповідно до плану НДР кафедри графічного дизайну Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш значущих публікацій у плані вивчення історії графічного дизайну варто виділити роботу С. І. Серова «Стиль в графическом дизайне. 1960 –1980-е годы» [11], в якій проведено глибокий аналіз стилістичного розвитку радянського графічного дизайну з початку 60-х до кінця 80-х років XX століття. Водночас виявлення джерел професії, етапів його становлення не входило до кола наукових завдань дослідника. Великий науковий інтерес представляє також праця М. Аникста, Н. Бабуріної та О. Черневич «Русский графический дизайн. 1880-1917» [1], де розглядаються особливості розвитку російського графічного дизайну на рубежі

XIX-XX століть, коли графічний дизайн сформувався як особливий вид художньо-проектної діяльності. Однак завдання й хронологічні межі роботи не передбачали вивчення графічного дизайну попередніх і наступних десятиліть, історії його зародження й виявлення перспектив розвитку.

Деякі окремі питання графічного дизайну порушуються у фундаментальних працях з історії, теорії й стилістики промислового дизайну, напр., В. Я. Даниленко «Дизайн» [4], О. М. Лаврентьєва «История дизайна» [6], Л. Бхаскаран «Дизайн и время» [2]. Зазначені видання є досить цінними для вивчення історії дизайну (у тому числі графічного), стилів і напрямків, що існували та існують у дизайні, але в той же час проблеми зародження й становлення графічного дизайну, вплив на його розвиток соціально-економічних умов і технологічних інновацій не піднімалися авторами цих публікацій. Досить цікавою в плані знайомства із графічним дизайном є робота К. Ньюарка «Что такое графический дизайн?» [9], де приводяться дефініції графічного дизайну та його складових, розглядаються інструменти й принципи дизайнерської діяльності, але проблеми, що цікавлять нас, також не порушуються автором.

Отже, вивчення спеціальної літератури показує, що питання становлення графічного дизайну та впливу на його розвиток соціально-економічних умов і технологічних інновацій досі залишається недостатньо вивченим.

Задача статті — виявлення особливостей становлення графічного дизайну як художньо-проектної діяльності та впливу на його розвиток соціально-економічних умов та технологічних інновацій.

Результати дослідження. Матеріали статті можуть бути використані при проведенні лекційних занять з дисципліни «Історія графічного дизайну» у студентів дизайнерських спеціальностей.

Викладення основного матеріалу дослідження. Процес формування графічного дизайну як художньо-проектної діяльності зі створення оригіналів, призначених для масового відтворення за допомогою поліграфії, кіно, телебачення з метою візуалізації інформації [8, с. 13] був обумовлений всім розвитком соціально-економічних, технічних і культурних основ суспільства й відбувався в декілька послідовних етапів: 1) зародження графічного дизайну як діяльності, яка спрямована на передачу інформації та пошуки її візуальної форми; 2) створення умов для масового відтворення (тиражування) об'єктів графічного дизайну; 3) виникнення й розвиток окремих галузей графічного дизайну, зумовлені економічним прогресом у суспільстві; 4) створення шкіл, тобто спеціальних учбових закладів і розробки методики навчання графічному дизайну; 5) створення соціально-економічних і організаційних передумов для виникнення графічного дизайну як професії.

Формування комунікативної функції графічного дизайну, а також *пошуки візуальної форми* інформації, яка передається, відбувалися протягом ХХХ–ХІІ тисячоліть до н. е. [3, с. 7, 10, 12] [5, с. 30]. Можна припустити, що першими зразками графічного дизайну були наскальні розписи епохи палеоліту, що

Рис. 1-3. Культіві зображення тварин епохи палеоліту. Франція, Іспанія.

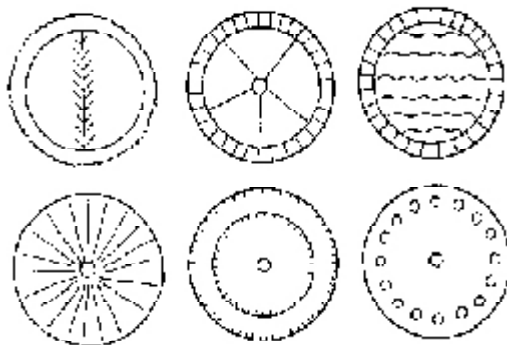

Рис. 4-9. Палеолітичні диски. Зах. Європа. XX тис. до н.е.

зображували тварин, сцени полювання, праці, обрядові дії. Найстародавніші серед таких зображень відносяться до XXX тисячоліття до н. е. — це лаконічні, позбавлені деталізації малюнки, виконані чорною або червоною фарбою (рис. 1-9). Пізніше (приблизно з XVIII по XV тисячоліття до н. е.) більше уваги приділяли деталям, навчилися користуватися додатковими кольорами (різними відтінками червоної та жовтої охри) для передачі нюансів кольору, об'єму, найвиразніших деталей контуру. В XII тисячолітті до н. е., коли первісне мистецтво досягло свого розквіту, в малюнках вже передавалися об'єм, перспектива, колір і пропорції фігур, рух і пластика, при цьому знаковість зображень зберігалася. Важливо, що зображення епохи палеоліту, створені географічно віддаленими народами, носили загальні риси і мали знаковий характер.

Таким чином, основи графічного дизайну як діяльності, спрямованої на передачу інформації, були закладені ще в епоху палеоліту. Формування комунікативної функції графічного дизайну відбувалося одночасно з пошуками його візуального мови, який відбився у знакових формах. Головна художня

*Рис. 10. Зображення
бика. Печера
Альтамира. Іспанія.
XV-XII тис. до н.е.*

*Рис. 11.
Зображення коня.
Печера Ласко.
Франція.
XV-XII тис. до н.е.*

*Рис. 12. Зображення
оленів. Печера
Ласко. Франція. XV-
XII тис. до н.е.*

особливість первісного мистецтва — символічна форма та умовний характер зображення — стали визначальною рисою сучасного графічного дизайну.

Величезне значення для становлення й розвитку графічного дизайну мало створення умов для *масового відтворення* його об'єктів. Винахід Іоганном Гутенбергом у 1440 році в Німеччині набірного шрифту, а також сплаву для виготовлення елементів літер, преса для друку та непрозорої друкарської фарби стало справжньою революцією у друкарській справі. Технологія виготовлення літери за допомогою відливання з оптимального за міцністю й пластичністю металевго сплаву забезпечувала стандартність і стабільність її зображення, а металева друкарська форма гарантувала її придатність до багаторазового використання. І. Гутенбергу належить також перший досвід використання друкарської сітки, яка організовувала розташування всіх модульних елементів шрифту в просторі рамки (рис. 13, 13-а), та вживання різних типів шрифту, що стало можливим завдяки механічному відтворенню літер.

Таким чином, розвиток дизайну нерозривно пов'язаний із розвитком технології, оскільки всі дизайнерські роботи є продуктами технологічних процесів. Винахід в середині XV століття І. Гутенбергом рухомих літер мав величезне значення для розвитку графічного дизайну, оскільки завдяки цьому стало можливим набирати різні тексти та тиражувати друкарську продукцію друкарським способом з металевих набірних форм, а вживання сітки дозволило організовувати модульні елементи шрифту в просторі рамки, обмежувати розміри й розташування текстових блоків.

Періодом становлення графічного дизайну як *виду художньо-проектної діяльності* стали середина – кінець XIX століття, коли в більшості європейських країн унаслідок розвитку капіталістичного виробництва й насичення ринку товарною масою прогресувала торгівля, з'явилася конкуренція. Це сприяло появі та швидкому розвитку найважливіших складових графічного дизайну: реклами, упаковки, товарного й фірмового знаку. Завдяки розвитку поліграфії художник-дизайнер перетворився на проектувальника друкарської продукції, тиражованої, як правило, за допомогою літографії. Масове освоєння друкарнями цинкових друкарських форм на рубежі століть дозволило розширити графічну палітру, якісно відтворювати деталізовані зображення та дрібні шрифти (рис. 14). «За чотири десятиріччя — з 1880-х по 1910-ті роки в Росії відбувся справжній рекламний бум. Бурхливий розвиток реклами в той період був обумовлений швидким зростанням промислового виробництва, вживанням парових та електричних двигунів, появою ринкової конкуренції. Упровадження новин у техніці літографічного друку й широке розповсюдження хромолітографії дозволили вже у той час видавати поліхромні рекламні плакати масовими тиражами» [7, с. 102].

Винахід дагеротипії (фотографії) у 1839 році значно розширив можливості отримання об'єктивного зображення, дозволив перенести графічний дизайн з художньої сфери у сферу передачі інформації. Крім того, фотографія відразу

Рис. 13. Біблія, видана І. Гутенбергом. Майнц, 1450 р. Видання створене на основі впорядкованих елементів, уніфікованого шрифту в стилі німецького готичного письма. Завдяки розподілу сторінки на два стовпці й включенню намальованих від руки декоративних елементів оздоблення імітує характерний для біблійних текстів того часу рукописний стиль.

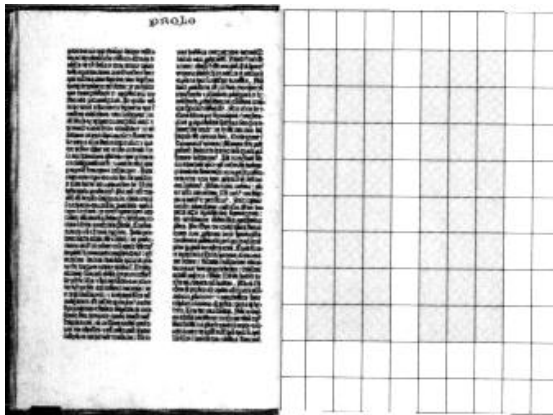

Рис. 13-а. Типографська сітка, використана І. Гутенбергом для створення Біблії.

Рис. 14. Приклад рекламної продукції, тиражованої за допомогою цинкографії. Москва, 1896 р.

ж довела, що досконало підходить для технології репродукції. Вже в 1888 році у статті журналу «Брітіш енд Колоніал Принтер» пропонувалася техніка перетворення фотографій в лінії або крапки на пластинах для включення їх в друкарський дизайн [9, с. 38]. В Росії також «наприкінці 1890-х років завершується перехід друкарень від друкування з дерев'яних дощок на фотомеханічні способи відтворення», що мало колосальне значення для розвитку друкарської справи, — писала О.В. Черневіч [1, с. 91].

Таким чином, бурхливий розвиток графічного дизайну наприкінці XIX століття був обумовлений розвитком промисловості, торгівлі та економіки в цілому. Найбільш бурхливо розвивалися в той період галузі графічного дизайну, які були пов'язані з рекламою товару та супроводжували його на шляху від виробника до споживача (плакат, упаковка, товарний знак і т. п.). Величезне значення для розвитку професії мали технічні досягнення середини XIX століття, зокрема, вдосконалення друкарської справи та винахід фотографії.

Найважливішим етапом становлення графічного дизайну став період 20-х років XX століття, коли були створені школи та методики навчання, що були сумою впорядкованих знань у галузі графічного дизайну й чітко обкреслювали межі професії. У СРСР у той час внаслідок реорганізації декількох учбових закладів країни були створені Вищі художньо-технічні майстерні (ВХУТЕМАС), у 1926 році перетворені на інститут (ВХУТЕІН). ВХУТЕМАС-ВХУТЕІН готував художників-майстрів вищої кваліфікації для промисловості, а також інструкторів і керівників для професійно-технічної освіти. У Німеччині в 1919 році був створений Баухауз, де в основу викладання був покладений синтез всіх просторових мистецтв. Баухауз характеризувався радикально новим естетичним підходом, заснованим на концепції американського архітектора й публіциста Луїса Салівена «форма визначається функцією». Характерно, що

Рис. 15. Приклад графічного дизайну 20-х років XX століття.

обидва вузи в процесі формування учбових програм спеціальних курсів зіткнулися із загальними проблемами, зокрема, співвідношення дисциплін художнього й технічного циклів, їх предметного наповнення. Методичні розробки фахівців ВХУТЕМАСа й Баухауза лягли в основу викладання пропедевтичних курсів сучасних дизайнерських шкіл.

У 20-ті роки ХХ століття також почалася стандартизація промислового виробництва та дизайну зокрема. У 1926 році створено першу Міжнародну організацію зі стандартизації (ISA). Забезпечивши єдність термінології, одиниць вимірювання, загальні технічні норми, стандартизація сприяла і сприяє ефективному функціонуванню й розвитку всіх сфер сучасного суспільства, у тому числі й графічного дизайну, оскільки «стандарты втілюють колективний досвід, на відміну від індивідуалізму окремої особи» [9, с. 40].

Таким чином, у 20-ті роки ХХ століття, завдяки появі перших дизайнерських шкіл, був зроблений крок до переведу графічного дизайну в професійне русло (рис. 15). Хоча ВХУТЕМАС-ВХУТЕІН і Баухауз за короткий строк свого існування не могли забезпечити потребу своєї країни у спеціалістах з графічного дизайну (ВХУТЕМАС-ВХУТЕІН проіснував до 1930 року, Баухауз був закритий у 1933 році), фахівцями вказаних шкіл були закладені основи для подальшої розробки методик навчання дизайнерським спеціальностям. Робота зі стандартизації, яка почалася в 20-ті роки ХХ століття, стала перспективним і важливим напрямом розвитку графічного дизайну, обумовленим його утилітарною природою й умовами тиражування.

Періодом становлення *графічного дизайну як професії* вважаються 60-ті роки ХХ століття, коли були «створені організаційні та економічні передумови для виникнення дизайну, у тому числі й графічного» [12, с. 16]. Створення Міжнародної асоціації фахівців з графічного дизайну (ІКОГРАДА) у 1963 році у Лондоні стало відправною точкою розвитку графічного дизайну як сучасної, суспільно-потрібної професії, показало актуальність його професійних задач, спільність проблем. На I Конгресі ІКОГРАДА, що проходив у 1964 році в Цюриху, обговорювалися специфіка професії, її місце в системі творчих та інженерних спеціальностей. «До середини 60-х років термін «дизайнер-графік» став найпоширенішою й широко трактованою назвою фахівця», — писала О.В. Черневіч [15, с. 6].

Рис. 16-18. Знакова графіка. Автор В.А. Победин. Україна, 1960-і рр.

Підкреслимо, що в той час, як більшістю європейських країн до проведення І Конгресу ІКОГРАДА вже був накопичений деякий досвід вирішення фахових завдань, у колишньому СРСР професійне становлення графічного дизайну відбувалося з деяким запізненням. «60-ті роки в нашій країні — час відродження художнього конструювання, період «бурі й натиску» в розвитку промислового дизайну, його концептуального осмислення — для графічного дизайну виявилися відзначеними лише першими, боязкими на цьому фоні спробами заявити про себе», — так характеризував ситуацію 60-х років С. І. Серов [11, с. 4] (рис. 16-18). У цей час «прикладне мистецтво вийшло на передній край. Боротьба за сучасну за формою, змістовну промислову графіку, за розуміння й визнання її широкими масами стала по-справжньому активною» [11, с. 4]. Проте, як справедливо помічено відомим теоретиком і практиком дизайну С. О. Хан-Магомедовим, «у 60-ті роки основна увага надавалася прискореному розвитку тих галузей дизайну, в яких художника-конструктора нема ким було замінити. Ті ж галузі дизайну, які виявилися у попередні десятиріччя у віданні інших сфер діяльності, вважалися більш благополучними» [12, с. 5]. Внаслідок цього, а також через економічні причини спостерігалось певне відставання радянського графічного дизайну не тільки від світових, але й від загальнохудожніх тенденцій.

Таким чином, 60-ті роки ХХ століття стали важливим етапом розвитку світового графічного дизайну, оскільки в той час були створені умови для його становлення як професії. Створення Міжнародної асоціації фахівців з графічного дизайну — ІКОГРАДА, членами якої зараз є близько 50 країн світу (Україна також є членом асоціації), з'явилося відправним пунктом для міжнародного визнання цієї соціально-потрібної професії, усвідомлення її специфіки та місця серед інших інженерних і творчих спеціальностей, розуміння мети й завдань у сучасному світі.

Отже, проаналізувавши етапи становлення графічного дизайну, можна зробити наступні висновки: історичні корені цього виду художньо-проектної діяльності йдуть у глибоку старовину, коли людина вперше відчула себе елементом соціуму й відчула потребу в передачі інформації ритуального, магічного або іншого характеру. Надалі розвиток цієї області діяльності визначався загальносвітовим суспільним прогресом і був тісно пов'язаний з технологічними інноваціями й науковими відкриттями. Серед найзначніших винаходів слід назвати створення рухомих набірних літер, літографії, цинкографії та фотографії. Графічний дизайн як професія заявив про себе тоді, коли були створені необхідні соціально-економічні умови й виникла суспільна потреба в ній. Як професія соціально зумовлена, графічний дизайн напряму пов'язаний з різними аспектами життя суспільства, оскільки характер тих або інших галузей графічного дизайну визначається соціально-економічним, політичним і культурним станом суспільства.

Подальший напрямок досліджень. Дана стаття є початком дослідження етапів та особливостей розвитку графічного дизайну як сучасного соціально-потрібного фаху.

Література:

1. Аникст М., Бабурина Н., Черневич Е. Русский графический дизайн 1880-1917. – М.: Внешсигма, 1997. – 160 с.
2. Бхаскаран Лакшми. Дизайн и время. – М.: Артродник, 2006. – 256 с.
3. Голан А. Миф и символ. – М.: РУССОЛИТ, 1994. – 375 с.
4. Даниленко В. Я. Дизайн. – Харків: Видавництво ХДАДМ, 2003. – 320 с.
5. История искусства. Первые цивилизации. – Пер. с исп. – ЗАО «Бета-Сервис», 1998. – 220 с.
6. Лаврентьев А. Н. История дизайна. – М.: Гардарики, 2007. – 303 с.
7. Миняйло Н. Графический дизайн рекламы российских кондитерских фабрик на рубеже веков // Антиквариат, предметы искусства и коллекционирования, – 2004 (ноябрь). – С. 102-109.
8. Основные термины дизайна. Краткий справочник-словарь. М.: ВНИИТЭ, 1989. – 88 с.
9. Ньюарк К. Что такое графический дизайн?/ Квентин Ньюарк; пер. с англ. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 255 с.: ил.
10. Павлинская А. Графика вокруг нас. – Л.: Художник РСФСР, 1962. – 47 с.
11. Серов С. И. Стиль в графическом дизайне. 60–80-е гг. – М.: ВНИИТЭ, 1991. – 116 с.
12. Хан-Магомедов С. О. У истоков суперграфики и колористики // Некоторые проблемы развития отечественного дизайна. /Труды ВНИИТЭ. Сер. Техническая эстетика. Вып. 41. – С. 5-7.
13. Черневич Е. В. О задачах промышленной графики // Техническая эстетика. – 1970. – № 7. – С. 21-24.
14. Черневич Е. В. Пространство культуры графического дизайна // Техническая эстетика. – 1987. – № 1. – С. 16-17.
15. Черневич Е.В. Язык графического дизайна. Материалы к методике художественного конструирования. – М.: ВНИИТЭ, 1975. – 137 с.

Надійшла до редакції 13.03.2008